

Տ. Կառավարչապետին Բարձրագոյն թողրու-
ութիւն դպիր Սարգիս Բամալեանցին՝ Գեր-
մանիա դնալու և ուսումն շարունակելու հա-
մար:

ԿՐՐՈՒՆԱԿԱՆ—ԲԱԺԻՆ

ԵՅԹԵՐՈՐԳ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԸ.

«Լուսաւոյ գիտապաւ՝ մի շնար. բայց ես
ստեմ մեզ, քեւանեացն որ հայի ի կիս մարդ
առ ի ցանկանայոյ նմա՝ անդին շնացաւ ընդ
նմա ի սրցի խորում»:

Մատթ. Ե. 27. 28:

ԱԶՔԻՍ առաջ կենդանի է դեռ իմ
ուսուցչի (ներկայումս հռչակ ունե-
ցող մի բարձրաստիճան եկեղեցականի) կեր-
պարանքը սրբազան պատմութեան դասին: Երբ
նա այս պատուիրանին հասնելով՝ լուծեամբ
անցաւ և յաջորդից շարունակեց: Այն ժա-
մանակ ես իմ պատանեկական ըմբռնմամբ
գոհ մնացի, որչափ յիշում եմ: այդ վար-
մունքից, և այժմ երբ մտածում եմ՝ դա-
տապարտել կրկին չեմ՝ կարող: Երբաւի ոչ
միայն երեխաների այլ նաև հասակաւոր մար-
դոց առաջ այս նուրբ խնդիրը շօշափելը խիստ
պատասխանատու գործ է, և ով խորին լըր-
ջութեամբ և ահուգողով չի խօսում այս
մասին, աւետարանական գաղափարի ահա որ
ճշմարտութեամբ չի զգածուած և սիրտը լի
չէ նորա պահանջած սրբութեամբ՝ աւելի
գայթակղութիւն պատճառել քան բարերար
ազդեցութիւն գործել կարող է: Արդէն ամօ-
թի քնածին զբացումը մեզ ասում է, որ
լռելն ու ծածկելն այստեղ անհրաժեշտ մի-
ջոց է յաճախ վտանգի առաջն առնելու
համար: Եթէ կարելի լինէր մանաւանդ
մանուկների կրթութիւնն այնպէս տանել, որ
նորա ժամանակից առաջ ամենեւին չծանօթա-

նան զգայական ցանկութիւնների դէպի ապակա-
նութեան անդունդը ձգող գաղափքների հետ՝
անչափ մեծ ծառայութիւն մատուցուած կլինէր
մարդկութեան: Սակայն դժբաղդաբար մեր ըն-
տանեկան և հասարակական կիանքն այնպէս է
կազմակերպուած, մեզ շրջապատող աշխարհն
այնքան բազմակողմանի միջոցներ ունի յիշեալ
գաղափքները բանալու, որ մենք վաղ թէ ուշ
ստիպուած պէտք է լինինք հաշիւ տեսնել նոցա
հետ. ծածկելն ու լռելն ուրեմն խորհուրդ
չէր ունենայ կրկին. պէտք է խօսենք, պէտք
է մտածենք ու քննենք թէ ս. աւետարանն
ինչ ոյժի ինչ զէնքեր է տալիս մեր ձեռքը՝
անարատին պաշտպանելու և անկեալին կրկին
օտքի կանգնեցնելու համար:—Մի հարեանցի
ակնարկ այն մեծամեծ փոփոխութիւնների վե-
րայ, որոնք վերջին մի քանի տասնեակ տա-
րիների ընթացքում յառաջ են եկել հայկա-
կան ընտանիքի մաքուր կենցաղի՝ բարձր ու
ստորին շրջանների ամէն տեսակ մարդոց բա-
րոյցական հայեցողութեան մէջ, մի ակնարկ
այն մոլի կենցաղի վերայ, որ աշխարհ ելած
երիտասարդութիւնն է, վարումն այն բոլոր
փորձութիւնների վերայ, որոնց ենթակայ են
փողոցներում թափառող մանուկները՝ բաւա-
կան է մեզ համոզելու, որ այստեղ շատ նիւթ
կայ յիրաւի լուրջ խորհրդածութիւնների
համար և Աստուածային պատուիրանը ոչ մի-
այն զանց անել պէտք չէ, այլ անհրաժեշտ է
ընդհակառակն միշտ աչքի առաջ ունենալ
միշտ կրկնել և արծարծել:

Արդ, ինչպիսի՞ պահանջներ է դնում մեր
առաջ Աստուծոյ պատուիրանը: «Մի շնար»...
շատ ընդհանուր դարձուած է այդ և կարող է
զանազան բացատրութիւններ վերցնել: Հրէից
օրէնքը բացատրում է այնպէս, որ արգելուած
է լինում միայն ուրիշի ընտանեկան սրբու-
թիւնն արտատուրելը. այր և կին Աստու-
ծոյ օրէնքի համաձայն ամուսնական սուրբ
կապով միացած են իրար հետ. քակել այդ
կապը ամուսնացած կնոջ անհաւատարիմ
դարձնելով՝ ընտանեկան բարոյական կեանքի
կապը քակել և ուղղակի Աստուծոյ օրէնքի
դէմ մեղանշել է, ուստի և անդի պէտք է
չունենայ Սակայն յայտնի է, որ արտաքին
գործողութիւնների արգելելով կարելի չէ բա-

բոյական կեանք պահպանելու մինչև սա իւր կայանը զգացմունքների և ներքին հոգեկան խորհուրդների աշխարհումն ունիւի և ոչ թէ դուրսը՝ նիւթեղէն աշխարհում մարդոց այսպէս կամ այնպէս գործելու եղանակի մէջ։ Իրաւ է անբարոյական գործը զգացմունքից կամ խորհուրդից նորանով տարբերուում է, որ միայն գործողին չէ միասում այլ նաեւ այդ գործի մէջ մասնակցող օտարին։ Բայց անբարոյական դարձնողը և անբարոյականութեան չափը որոշողը կրկին հոգեկան աշխարհի մէջ տեղի ունեցած շարժումներն են և ոչ թէ հրապարակ ելած գործողութիւնները։ Ուստի և Փրկիչը Աստուծոյ պատուիրանին իւր իսկական ընդարձակ նշանակութիւնը տալու համար՝ այդ ներքին աշխարհն է փոխադրում հարցը և այդպէս պարզում թէ ի՞նչ է շնութիւնը և ինչպէ՞ս պէտք է դէմ դնել նորան։ «Ամէն ոք, որ նայում է մի կնոջ ցանկութեան մասը՝ արդէն շնացաւ նորա հետ իւր սրտում»։ Խնդիրն այստեղ այն չէ, այլեւս թէ ինչպիսի՞ կին է դա, ի՞նչ չափով ենթարկուում է ցանկութեան և ի՞նչ հետեանքներ են յառաջ գալիս՝ բաւական է որ ցանկութիւնը կայ և ահա շնութիւնն սկսուած է— այն պիղծ ցանկութիւնը, որ Աստուծոյ պատկեր մարդուն բարոյական բարձրութիւնից ձգում, անբան անասունների հաւասար է դարձնում։ որ ստիպում է իւր նման Աստուծոյ պատկեր արարածի վերայ իբրեւ իւր անարգ կրքերին յագուելու անող մի մեքենայի վերայ նայել և Աստուծոյ օրէնքի՝ ամուսնական բնական սիրոյ օրէնքի դէմ մեղանշել, ոչ միայն նորա հակառակը գործելով, այլ նորա իմաստը խեղաթիւրելով և ամէն տեսակ մոլութիւնների ու ապականութեան աղբիւր դարձնելով այն, ինչ որ բնականիքի և ամբողջ ազգութեանց բարոյական երջանիկ կենցաղավարութեան աղբիւր և հիմք պէտք է լինէր։

Այդպէս չէ՞ միթէ, ակներեւ չէ՞ ամէնքիս համար, որ անպայման տրդար է Փրկչի դատաւճիռը։ Ո՞վ է, որ բարոյական զգացման մի նշոյլ անգամ պահած լինի իւր սրտում և չխոտովանի, թէ յիրաւի այնտեղ ներսը ցանկութիւններ են շարժում երբեմն, որոնց մէջ ապականութեան ահագին ծածկիւ կայ

ամբողջութեամբ, թէ մարդու իւրաքանչիւր հայեացքն այդ դէպքում թոյն է, որ ժանտախտի նման շուրջը տարածուել՝ շատ շատերին վարակել կարող է, իսկ ինքը՝ այդպէս վարակուած ու իւր զգոյական ցանկութիւններին զերի դարձած մարդը՝ այնչափ ստոր է արդէն և անկեալ, որ աւելի ընկնել հազիւ թէ կարելի կլինի։ Բայց ինչպէ՞ս ենք նախում մենք այդպէս ստորացած մարդու վերայ, ինչպէ՞ս ենք վերաբերուում դէպի նորա այդչափ ստորացնող ցանկութիւնները՝ տալիս ենք նոյա իրենց իսկական անունը և զգուում նոցանից, զգուում ինքներս մեզնից, որ մեր վսեմ կոչման հակառակ ստորանալ և նոցա գերին դառնալ կարող ենք, ոչ մենք նոցա գեղեցիկ բանաստեղծական անուններ ենք տալիս՝ շոյում փայփայում անուցանում ենք, և հաւատացնում ինքներս մեզ, թէ այդ ամէնը բնական է, այդպէս էլ պէտք է լինի՝ ուրիշ կերպ լինել չի կարող, և երբ հետզհետ յառաջ գնալով թաղուում ընկղմում ենք ապականութեան ծածկի մէջ, անխուսափելի անկումն ու կորուստ տեսնում աչքի առաջ՝ փոխանակ Պօղոս առաքեալի նման բացականչելու. «Այր մի տառապեալ եմ ես, ո՞վ ապրեցուցէ զիս ի մարմնոյ աստի մահու» և Աստուծոյ շնորհաց աւետարանի մէջ փրկութիւն որոնելու ինքնամոռացութեան ենք տալիս մեզ և հաճոյքով դէպի անդունդ լողում, աշխատում ուրիշներին ևս քաշ տալ մեր ետեւից։

Իսկ ի՞նչ է ասում փրկութեան աւետարանը. «Եթէ քո աջ աչքը քեզ գայթակեցնում է՝ դուրս քաշիր ու դէն ձգիր»։ որովհետեւ քեզ աւելի օգուտ է, որ անդամներիցը մէկը կորչի, ու բոլոր մարմինդ գեհէն չը ձգուի»։ այդպէս անողոր լինել սեփական անձի նկատմամբ սովորեցնում է այն Զրիառոս, որ օտարի նկատմամբ եօթանասնեկին եօթն անգամ ներել էր պատուիրում և ներեց ինքը շնացող կնոջ։ Միտա լինել և արթնութեամբ հսկել հոգեոյ բոլոր շարժումների վերայ, թոյլ չտալ երբեք, որ մի տեղի զգացում կամ մի անիրաւ միտք հանդէս գայ ու ծարակ դանկ այնտեղ, բայց եթէ մի անգամ մեղկացել և թոյլ ենք տուել, որ շատ այդպիսիները կուտակուին և մի հիւսնդոտ պալար կազ-

մեն՝ զգաստութեան ընդհանր քաջութիւն ունենալ կարելու և դէն ձգելու այդ պարբերութեան շրջանը աչքից աւելի թանկագին դարձած լինէր նա մեզ համար, և կարելիս անասելիցու երզայինք, համարելիք թէ մեր կեանքի կէսը հետը կարուում է — ահա Բրիտանիա անտարանի պահանջը: Բայց ինչո՞ւ այնչափ ծանր գրեթէ անիրագործելի է երևում մեզ այդ պահանջը: Եւ մենայն դեպս ո՞չ նորա համար միայն, որ բնական կարիքը բռնութիւն է գործ դնում մեզ վերայ և հակառակ մեր կամքի ցանկութիւններ յառաջ բերում մեր մէջ. յայտնի է որ բնական կարիքը շատ աւելի սահմանափակ է, քան թէ գործադրութիւն է գտնում աշխարհում, և եթէ իւր բնական սահմաններից չեղնէ՝ մարդկութիւնն ազատ կմտար անբարոյականութեան այն տղմից, որի մէջ ընկղմած է այժմ ամբողջովին: Բնականը երեւակայութեան ուժով, այլ և այլ թիւր և փշաքած գաղափարների ազդեցութեան ներքոյ անբնական դարձեալուց յետոյ է, որ մենք ազատ կամօք գտնուենք բաց անում չարեաց առաջ: Ինչպէս սովորաբար, այնպէս և այս դեպքում մենք պարզ կերպով չենք գիտակցում, թէ ի՞նչ մեծ նշանակութիւն ունի գաղափարի ոյժը, մեր այս կամ այն կերպ մտածելը, այս կամ այն համոզումն ունենալը մեր յարաբերութեանց, մի որեւէ իրի մասին՝ մինչդեռ դորանից շատ բան է կախուած: Բոլորովին տարբեր է, երբ մենք ապրում ենք մի այնպիսի հասարակութեան աշխարհայեցողութեամբ, որ իւր անսանձ կրքերին անձնատուր լինելը մեղք չէ համարում, որ ամենակախ հեշտասիրութիւնն ու ամենախայտառակ յանցանքներն այս նկատմամբ ներել և աչքի տակից անցկացնել պատրաստ է, — և տարբեր, երբ մենք կատարեալ համոզմունքով աւետարանի հայեցողութեանն ենք հետևում:

«Ամէն ոք, որ իւր կնոջն արձակում է, բացի պոռնկութեան դէպքից՝ նորան շնանալու միջոց է տալիս, և ով արձակուածին կնութեան է առնում շնանում է», այս խօսքերի մէջ ամփոփուած է որոշ չափով աւետարանի հայեցողութիւնը, իսկ ուրիշ դէպքերում Բրիտանիա աւելի է պարզաբա-

նել և հաստատուն հիմունքների վերայ դրել նոյն գաղափարը: Մարկոսի աւետարանի մէջ «առանց բանի պոռնկութեան» խօսքերն անգամ չկան. ամուսնութեան անլուծանելի լինելու սկզբունքն այստեղ առանց որ և է պայմանով սահմանափակելու է ներկայացրած, և իրրեւ հաւատարագոր մարդու թէ կնոջ վերաբերմամբ: Երբաւի պոռնկութեան հանգամանքը սկզբունքի համար սահման չէ դնում, այլ միայն մի կողմնակի բացատրութիւն է տալիս, թէ ինչ դէպքում ամուսնութիւնն ամուսնութիւն չէ, այլ ևս սկզբունքը բացարձակ է՝ նորա համաձայն հաստատած կապը Աստուծոյ հաստատած պէտք է համարուել, և ոչ ոք չպէտք է համարձակուել քակել այն. պոռնկող ամուսինը քակել է արդէն այդ կապը, միևնոյն է այնուհետև օրէնքը կվաւերացնէ՝ արդեօք եղած բռնանումը, թէ ոչ: Ով սկզբունքի մասին է խօսում՝ նա չի կարող հաշուի առնել, թէ ինչ է կատարում իրական աշխարհում, այլ ի նկատի ունի այն միայն, ինչ որ ըստ գաղափարականին պէտք է լինէր: Իսկ գաղափարականն այն է, որ մի այլը միայն մի կին ճանաչէ և ամուսնական կեանքը նոցա մէջ այնպիսի վիճ սիրով կնքուած լինի, որ ամուսիններից իւրաքանչիւրն այդ կնիքը քակելը աներեւակայելի բան համարէր: Ինչիցն է կրկին, որ իրական կեանքը չի համապատասխանում այդ գաղափարին և կարծես ներկայ ժամանակում աւելի և աւելի անհամապատասխան է գտնում: Ո՛չ անշուշտ նորանից, որ գաղափարն ըստ ինքեան սխալ է և անիրագործելի, այլ որ ժամանակակից հասարակութեան համոզմունքների վերայ նա չի իշխում, որ այստեղ ուրիշ զանազան գաղափարներ ու համոզմունքներ են յառաջ եկել և իրենց շարունակ փայլով մթնաշնում են ու ծածկում իսկական գաղափարի լոյսը:

Գաղափարը պահանջում է, որ մի անգամ ընդ միշտ Աստուծոյ օրէնքով միմեանց հետ զուգուած ամուսինները անբաժան լինին և հաւատարիմ, կամ որ իւրաքանչիւր երիտասարդ և աղջիկ իւր մօտիկ ազգականի հետ ունեցած ազգակցական կապն անփոխարինելի համարէ, մի անգամ նորա վերայ իրրեւ եղբոր կամ քրոջ, կամ հօր կամ մօր վերայ նա-

յիւրոց յիտոյ՝ ուրիշ կերպ նայելն իրեկ յանցանք նկատւոյ՝ բայց մենք ասում ենք, երբ որ այդ ամուսիններից մէկը մի օտար կնոջ կամ մարդու՝ այդ երիտասարդներից մէկը իւր ազգականին նայում է «առ ի ցանկանալոյ նմա» իրաւունք պէտք է ունենայ իւր կրքին անձնատուր լինելու քակել արդէն եղած անբախտելի բարոյական կապը և մի նորը հաստատել՝ որ ուրեմն այլ ևս բարոյական լինել չի կարող, մինչ մենք բարոյական պատկեր ենք տալիս նորան՝ «սիրոյ» սրբազան անունն ներքոյ ծածկելով, և այդպէս բարոյականի ու անբարոյականի գաղափարներն իրար հետ շփոթում։ Առաքեալի ահա որ խօսերը (Ա. Կորնթ. Զ. 16) միա չենք բերում մենք ամենեւին, և ըստեղծում ենք մի թշուառ բարոյագիտութիւն, որի հայեացքները ժողովրդի այլ և այլ խաւերի մէջ լծափանցելով՝ ողջախոհ աւանդութեան ամբարցած բոլոր կապերը քակում և սանձարձակ ազատութիւն են շնորհում մարդոց ամենաբնատոր կրքերին և ի՛նչ է հետեւանքը։ Հետեւանքն արդէն իսկ զարհուրելի է. բայց աւելի ևս զարհուրելի պէտք է լինի ապարայում, եթէ չզղաստանանք, եթէ զանազան կեղծ ու պատիր պատճառներով մեր զգայական ցանկութիւնները շոյելուց և ինչ որ կարծեցեալ ազատութեան փայլուն պատկերների ներքոյ ծածկելուց չդադարենք. եթէ մեր ողջախոհ նախնեաց առաքինութիւնը չվերականգնենք՝ ս. աւետարանից բղխած ս. գաղափարները մեր բարոյական կեանքի ամենօրեայ անունը դարձնելով և պատրաստ գանուելով ամէն լոպէքի թրխտոնէական արխութեամբ խլելու մեր սրտից ու տրորելու օտքի տակ մեզ գայթակղութիւն պատճառող զգացումներն ու խորհուրդները։

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ի Ն

ԵՒ

ԱՂ.ՔԱՏՆԵՐԻ ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԸ,

Գ.

ԱՂ.ՔԱՏՆԵՐԻ ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԸ ԵՒ ԲՈՊԱՅՈՒՄ.

I.

Նէք ինչ առաւելութիւն և բարոյական քաղաքականութիւն։

(Շարունակութիւն) *

Յիսունական թուականներից սկսած ներքին առաքելութեան և ընդհանրապէս կենդանի քրիստոնէութեան գործը Նւրապայում հսկայական յառաջադիմութիւններ է անում։ Թէ բողոքական և թէ կաթոլիկ եկեղեցիների համար ներքին առաքելութիւնը եկեղեցական կեանքի խոշոր գծերից մէկն է. նա այնքան ընդարձակ է, որ բոլոր հաստատութիւնների և գործունէութիւնների մասին տեղեկութիւն տալու համար մի ամբողջ գիրք պէտք է գրել։ Համալսարաններում դասախօսութիւններ են կարդում ներքին առաքելութեան մասին. գործնական աստուածաբանութեան ձիւղերից մէկն է նա և հարուստ գիտնական գրականութիւն ունի։ Մինչև իսկ առաջնորդութեան համար ձեռնարկներ կան գրուած, և լաւագոյններից մէկը յօդուածիս ընթացքում յիշուած Շէֆերի գիրքն է։

Ներքին առաքելութեան ձիւղեր կան Դերմանիայի բոլոր նշանաւոր քաղաքներում։ Իւրաքանչիւր նախնական քաղաք ներքին առաքելութեան հաստատութիւնների և գործունէութեան կեդրոն է, անկախ միւսներից։ Բայց այդ անկախ ընկերութիւնները միացած են բարոյական սերտ կապերով՝ որոնց մասին յիշեցինք նախընթաց հատուածի մէջ։ Նշանաւոր հաստատութիւններ կան և կեդրոնական մեծ քաղաքներից հիւսիս, ինչպէս Բիլիֆելդի մօտ եղած նշանաւոր հաստատութիւնները՝ պատուր Ֆոն Բոգելշվիլիգի տեսչութեամբ, և Նէինշաէր գիւղինը՝ Հայց լեռներում։ Բայց մեծ քաղաքներին յատուկ են քաղաքային